

Julian Kałowski

Podział na chóry w polskich żeńskich instytutach zakonnych

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 34/1-2, 87-101

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JULIAN KAŁOWSKI MIC

PODZIAŁ NA CHÓRY W POLSKICH ŻEŃSKICH INSTYTUTACH ZAKONNYCH

Treść: Wstęp. — 1. Pojęcie. — 2. Stan prawny konwerek. — 3. Zniesienie podziału na chóry. — 4. Wykaz niektórych polskich żeńskich instytutów zakonnych o jednym chórze. — Zakończenie.

Wstęp

Instytuty życia zakonnego oraz ich instytucje podlegały i podlegają różnego rodzaju przeobrażeniom. Jedną z takich instytucji, szeroko rozwiniętą w żeńskich instytutach zakonnych, a obecnie należąca już do przeszłości, był podział na chóry, czyli klasy.

Omawiając ten problem, trzeba zwrócić uwagę na fakt, że — przynajmniej w aktualnym rozumieniu stanu rzeczy i z punktu widzenia powszechnej zasady równości — nie zachodziła konieczność wprowadzania owej instytucji. Tak też, o czym będzie się można przekonać z dołączonego na końcu wykazu, uważali niektórzy założyciele i założycielki żeńskich instytutów zakonnych. Dlatego właśnie na terenach należących do dawnej Rzeczypospolitej Polskiej, a miało to miejsce szczególnie w XIX i pierwszej połowie XX wieku, zakładano i erygowano stosunkowo dużą liczbę instytutów zakonnych zarówno o jednym, jak i o dwóch chórach.

Wydaje się, że ze względu na złożoność zjawiska będzie rzeczą pożyteczną przeanalizowanie niektórych problemów związanych z instytucją podziału na klasy, czyli chóry, w żeńskich instytutach zakonnych.

1. Pojęcie

Wprowadzenie do żeńskich instytutów zakonnych podziału na klasy, czyli — jak to się zwykło określać w języku prawniczym — chóry, wiązało się z istnieniem w zakonach kleryckich instytucji konwersów (*conversi*)¹. Termin *conversus* stosowano w historii instytutów życia zakonnego w odniesieniu do mnichów, którzy wstąpili do klasztoru w późnym okresie życia, a czyniono to nawet wówczas, jeśli owi mnisi otrzymali po pewnym czasie święcenia kapłańskie

¹ A. Gauthier, *Classi di religiose*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. II, Roma 1975, kol. 1154.

(co raczej rzadko miało miejsce, gdyż większość z nich stanowili *illiterati*, czyli niepiśmienni, niewykształceni, którymi pozostawali aż do śmierci). Terminem *conversus* określano również członków tzw. rodziny klasztoru, a więc osoby wprawdzie naśladowujące życie mnichów, lecz nie zobowiązujące się do tego profesją, której skutkiem było formalne włączenie (z prawami i obowiązkami) do ścisłego grona zakonników (mnichów)². Konwersami można również nazwać zakonników bez święceń kapłańskich, związanych na równi z zakonnikami duchownymi tymi samymi ślubami, ale spełniających zadania pomocnicze właściwe dla instytutu, którego są członkami³.

Również w niektórych klasztorach żeńskich stosunkowo wcześniej, bo już w XII wieku, występowała kategoria członkiń zwanych konwerskami (*conversae*), przydzielonych do posługi mniszkom. Świadczą o tym chociażby statuty dla klasztoru mniszek w Paralecto zredagowane przez Abelarda (+ 1142), przewidujące instytucję konwerek, „które wyrzekając się świata, oddają się na służbę mniszkom, nosząc habit zakonny, lecz nie monastyczny”⁴. Instytucja konwerek występowała również w innych zakonach mniszek, na przykład u Cystersek⁵, Kartuzek⁶, Gilbertynek⁷, a także Dominikanek⁸.

Papież Pius V (1566—1572) w swojej reformie życia zakonnego, wprowadzając pod różnymi sankcjami obowiązek zachowania klauzury papieskiej (a tym samym sprowadzając wszystkie instytuty żeńskie do zakonów ścisłych), zakazał na przyszłość przyjmowania konwerek i to pod sankcją nieważności aktu i skutków z niego wynikających⁹. W konstytucji *Circa pastoralis* Pius V mówi

² J. Dubois, *Converso*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. III, Roma 1976, kol. 110.

³ Tamże.

⁴ A. Gauthier, *Classi di religiose*, jw., kol. 1154; P. Abelardus, *Epistola III*, PL 278, kol. 267—268: „Omnes vero reliquae moniales, quas vocamus claustrales, militum more divinum pergunt expeditae servitium. Conversae autem, quae etiam saeculo renuntiantes, obsequio monialium se dicarunt, habitu quodam religioso, non tamen monastico, quasi pedites inferiorem obtinent gradum”.

⁵ A. Gauthier, *Classi di religiose*, jw. kol. 1154.

⁶ Una Monaca Certosina, *Certosine*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. II, kol. 779.

⁷ G. Knowels, *Gilbertini e Gilbertine*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. IV, Roma 1977, kol. 1178—1182; A. Gauthier, *Classi di religiose*, jw., kol. 1154; *Regulae Ordinis Sempringensis sive Gilbertinorum Canonorum*, L. Holstenius, *Codex regularum, monasticarum et canonicarum*, t. II, Graz 1957, s. 467—536.

⁸ L. A. Redigonda, *Domenicane, Monache*, o *Monache dell'Ordine dei Frati Predicatori*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. III, kol. 780—793.

⁹ S. Pius V, const. *Circa pastoralis*, 29 maii 1566, *Fontes I*, n. 112 § 6: „Et de cetero nullae aliae conversae professae recipi amplius etiam

wprawdzie o konwerskach, ale tylko będących profeskami, czyli takich, które składały śluby zakonne, zobowiązując się tym samym do zachowania rad ewangelicznych i życia zgodnie z wytycznymi zarówno ustaw własnego instytutu, jak i innych wytycznych prawodawstwa kościelnego¹⁰. Mówiąc o konwerskach, papież zaznaczał w sposób wyraźny, że chociaż nie przynależą one do pierwszego chóru i tym samym pełnią tylko posługi drugorzędne, to jednak składają one śluby i są prawdziwymi zakonnice. Zastrzeżenie takie papież Pius V uczynił w tym celu, by odróżnić siostry konwerski od osób należących do znanej wówczas instytucji prawnej zwanej familią, czyli od osób w sposób luźny związanych z instytutem macierzystym¹¹. Do zadań familii należała pomoc w różnych pracach służebnych, np. uprawianie roli lub wykonywanie innych zajęć gospodarczych¹².

Można w tym miejscu zapytać: jakimi motywami kierował się papież Pius V, wydając wymienione dyspozycje? Przede wszystkim — o czym już wcześniej wspomniano — chciał zahamować rozwój innych form życia zakonnego dla niewiaści poza życiem kontemplacyjnym i klauzurą papieską¹³. Ponadto decyzja polecająca złożenie ślubów uroczystych i zachowywanie klauzury papieskiej miała zastosowanie właśnie do sióstr konwerek jako wykonujących zadania pomocnicze, a więc mogących pracować także poza klasztorem, czyli obiektem objętym klauzurą papieską¹⁴.

de consensu suorum Superiorum, vel Praelatorum possint; quod si adversus hanc nostram prohibitionem receptae fuerint, illarum receptio nulla, irrita, et inanis sit, prout ex nunc nullam, irritam facimus, et annullamus"; Por. J. Dubois, jw., kol. 117.

¹⁰ J. Dubois, jw., kol. 117.
¹¹ J. Hourlier, *Famiglia*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. III, kol. 1390—1397.

¹² Tamże, kol. 1390—1391: „...Senza essere un monaco, egli partecipa interinalmente alla vita del monastero, ivi compreso il lavoro manuale, a cui viene invitato od obbligato. Non si può dire la stessa cosa di coloro che si stabiliscono, di norma a titolo permanente, in una di quelle comunità che gravitano intorno a un monastero basilicale e che dipendono dall'abate. È il caso dei peregrini nello xenodochium. Essi hanno uno statuto proprio, che li integra nell'abazia: si potrebbe già parlare di famiglia.

Inoltre la vita separata dei monaci non esclude sempre la presenza di domestici laici, il cui legame, per contratto o semplicemente per consuetudine, fa di essi dei familiari dei famigliari, dei mebr della casa. Così le monache si valgono dei servizi di persone che assolvono preferibilmente compiti all'esterno del monastero: è il sacco di quei piccoli monasteri familiari che proungano l'esistenza di una casa paterna...”

¹³ J. R. Bar, J. Kałowski, *Prawo o instytutach życia konsekrowanego*, Warszawa 1985, s. 150—151; F. Bogdan, *Geneza i rozwój klauzury zakonnej. Studium historycznoprawne*, Poznań 1954, s. 291.

¹⁴ S. Pius V, const. *Circa pastoralis*, § 3—4: „Mulieres quoque quae Tertiariae, seu de Poenitentia dicuntur, cuiuscumque fuerint Ordinis in congregatione viventes, si et ipsae professae fuerint, ita ut

Trzeba zauważyć, że rygorystyczne rozporządzenie papieża, w konsekwencji powodujące podział na klasy, podobnie jak wszystkie inne dyspozycje zamieszczone w omawianej konstytucji, okazało się nieskuteczne — ówczesna praktyka podyktowana aktualnymi potrzebami poszła bowiem w przeciwnym kierunku, tzn. łagodziła klauzurę papieską, a nawet tworzyła całkowicie nowe instytuty zakonne, nastawione na cele charytatywne oraz społeczne¹⁵.

Od czasu powstawania licznych zgromadzeń zakonnych, tj. instytutów zakonnych o ślubach prostych — a proces taki rozpoczął się już w XVII wieku — nowo powstające instytuty realizacji rad ewangelicznych przejęły od zakonów ścisłych (*ordines*) podział na klasy, czyli chóry¹⁶. Niektóre instytuty posunęły się tak daleko, że zamiast dwóch wprowadziły trzy, a nawet więcej kategorii sióstr. Jednak Kongregacja Biskupów i Zakonników przy zatwierdzaniu konstytucji, a przez to samo — zgodnie z ówczesną praktyką — pośrednio uznając instytuty¹⁷, w sposób kategoriyczny sprzeciwiała się takiemu postępowaniu¹⁸.

Praktyka Kongregacji Biskupów i Zakonników wyrażona została w jednoznacznym przepisie prawnym, zamieszczonym w Normach z 1901 roku, gdzie czytamy: „Wszyscy członkowie Zgromadzenia stanowią jedną albo dwie kategorie, a nie więcej”¹⁹. Normy zabraniały ponadto wszystkim zgromadzeniom zakonnym o ślubach

---

solemne votum emiserint, ad clausuram praecise, ut praemittitur, et ipsae teneantur; quod si votum solemne non emiserint, Ordinarii una cum superioribus earum hortentur, et persuadere studeant, ut illud emittant, et profiteantur, ac post emissionem, et professionem eidem clausurae se subiciant, quod si recusaverint, et aliquae ex eis inventae fuerint scandalose vivere, severissime puniantur. Ceteris autem omnibus sic absque emissione professionis, et clausura vivere omnino volentibus interdiximus, et perpetuo prohibemus, ne in futuram ullam aliam prorsus in suum Ordinem, Religionem, Congregationemque recipiant. Quod si contra huiusmodi hanc nostram prohibitionem, et decretum aliquas receperint, eas ad sic vivendum omnino inhabiles reddimus, ac illarum quaslibet professiones, et receptiones irritas facimus, et annullamus”.

¹⁵ T. Sanches, *Opus morale in praecepta*, Roma 1693, lib. VI, c. XV, n. 59; F. Pellizzarius, *Tractatus de monialibus*, Venetiis 1578, c. VII, n. 24; A. Gambari, *Institutorum saecularium et congregationum religiosorum evolutio comparata*, Commentarium pro religiosis et missionariis 29 (1951) 230—231; „Constitutio ‘Circa pastoralis’ ex parte inefficax remansit: Episcopi sensim sine sensu ceperunt has Congregationes vel earum regulas approbare”; A. Gauthier, *Classi di religiose*, kol. 1156.

¹⁶ A. Gauthier, *Classi di religiose*, jw., kol. 1157; Tenze, *Classi di religiosi*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. II, kol. 1160.

¹⁷ A. Gambari, *Institutorum saecularium et congregationum religiosarum evolutio comparata*, jw., s. 230—231.

¹⁸ A. Gauthier, *Classi di religiose*, jw., kol. 1157.

¹⁹ *Normae secundum quas S. Congr. Episcoporum et Regularium procedere solet in approbandis novis institutis votorum simplicium* (28 iunii 1901), Romae 1901, n. 48.

prostyach tworzenia dodatkowej kategorii członków, mającej charakter trzeciego zakonu. Godzono się jednak na to, aby zgromadzenia zakonne o takich ślubach — i to zarówno męskie, jak i żeńskie — mogły gromadzić wokół siebie w celu wykonywania zajęć poza domami instytutu ludzi odznaczających się pobożnością. Należało dla nich ułożyć specjalne statuty, według których mieli żyć i uczestniczyć w zasługach instytutu. Chodziło głównie o uczestnictwo w różnego rodzaju przywilejach, którymi obdarzone było zgromadzenie, np. o prawo do odpustów, modlitw po śmierci, bycia pochowanym *modo religiosorum* na cmentarzu przeznaczonym dla zakonników etc.²⁰

Również i Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku przejął w omawianej kwestii dawne wytyczne i nie dopuszczał do wprowadzenia w zakonnych instytutach żeńskich podziału na więcej niż dwie klasy członkiń²¹.

A zatem — jak wynika z Norm²¹ oraz innych przepisów prawnych — członkinie żeńskich instytutów zakonnych o ślubach prostych mogły (ale nie musiały) dzielić się na chóry. Nie był to — jak widać — podział obowiązkowy, lecz fakultatywny i zależał wyłącznie od woli zakonodawcy albo najwyższej kolegiałnej władzy instytutu, tj. kapituły generalnej.

Jakimi więc motywami mógł się kierować najwyższy prawodawca kościelny, wydając zakaz zabraniający wprowadzania więcej niż dwóch klas sióstr?

Zanim odpowiemy na to pytanie, należy przypomnieć, że zarówno dawniej, jak i obecnie życie wspólne oraz zobowiązanie się poprzez śluby do zachowania rad ewangelicznych stanowiły i stanowią istotne elementy życia zakonnego. Dlatego też Stolica Apostolska nie uznawała i nie uznaje — na co wskazują dokumenty Kościoła — życia zakonnego bez życia wspólnego²³.

Kodeks z 1917 roku stwierdza: „Wszyscy powinni mieć w poszanowaniu stan zakonny, czyli stały sposób wspólnego życia (podkr. J. K.), w którym wierni, oprócz wspólnych przykazań, zo-

²⁰ *Normae*, n. 51: „Zgromadzeniom o ślubach prostych nie wolno przybierać sobie jakiegokolwiek trzeciego działu, któryby miał charakter trzeciego zakonu. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby dla wykonywania zajęć poza domem Zgromadzenia męskie — pobożnych mężczyzn, a Zgromadzenia sióstr — pobożne niewiasty sobie przybierały, którym przepiszą pewien sposób życia i przyznają im uczestnictwo w zasługach Zgromadzenia”.

²¹ Por. kan. 558 KPK/1917.

²² *Normae*, n. 48, 51.

²³ Por. C. XII, q. 1, c. 11; C. XVIII, q. 2, c. 25; X. I, 31, 7; X. III, 31, 5; X. III, 35; *Conc. Trident.*, sess. XXV, de regularibus c. 1—2, Conciliorum oecumenicorum decreta, Bologna 1973³, s. 776; Clemens VIII, decr. *Nullus omnino*, 25 iul. 1599, § 1—2, Fontes, I, n. 187; S. C. Ep. et Reg., decr. 22 aug. 1814, n. X, Fontes IV, n. 1893; S. C. super Statu Regularium, declar. 1 oct. 1852, Fontes VI, n. 4379.

bowiązują się także do zachowania rad ewangelicznych przez ślub posłuszeństwa, czystości i ubóstwa (podkr. J. K.)”²⁴. Kodeks z 1917 roku polecił również w sposób dokładny zachowywać życie wspólne w tym, co dotyczy pożywienia, ubrania i sprzętu domowego²⁵.

W podobny sposób o konieczności życia wspólnego w instytucie zakonnym wyraża się Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku, w którego kanonie 607 § 2 czytamy: „Instytut zakonny jest wspólnotą, której członkowie składają śluby wieczyste lub czasowe (podkr. J. K.), ale odnawiane po upływie czasu, oraz podejmują braterskie współżycie we wspólnocie (podkr. J. K.)”. Kanon 665 § 1 tego Kodeksu poleca natomiast: „Zakonnicy powinni mieszkać we własnym domu zakonnym, zachowując życie wspólne (podkr. J. K.) i nie opuszczać go bez zezwolenia swego przełożonego. Gdy natomiast chodzi o dłuższą nieobecność w domu, to przełożony wyższy, działając za zgodą swej rady, może dla słusznej przyczyny zezwolić zakonnikowi na przebywanie poza domem instytutu, jednak nie dłużej niż rok, chyba że chodzi o ratowanie zdrowia, odbycie studiów lub wykonywanie apostołatu w imieniu instytutu”.

Aby obraz stanowiska Kościoła wobec życia wspólnego był pełny, należy zaznaczyć, że obowiązek zachowania życia wspólnego przez wszystkich zakonników uważany był i jest za tak istotny, iż łamiącym go wymierzano różnego rodzaju sankcje, z wydaleeniem z instytutu włącznie²⁶.

Z powyższych rozważań zdaje się wyłaniać powód nieudzielenia przez Stolicę Apostolską niektórym założycielom instytutów zakonnych zgody na wprowadzenie więcej niż dwóch klas członków. Osoby bowiem nie przynależące ani do grona członków chórowych, ani do konwersów — ponieważ nie prowadziły życia wspólnego, nie przebywały w domu do tego prawnie ustanowionym ani też w ścisłym tego słowa znaczeniu nie pozostawały pod władzą przełożonego — nie mogły być zaliczane w sposób ścisły do osób zakonnych. Nic jednak z punktu widzenia prawa kościelnego nie stało na przeszkodzie, aby przynależały one w jakiś sposób do instytutu, korzystały z jego przywilejów i żyły jego duchem²⁷.

²⁴ Kan. 487 KPK/1917.

²⁵ Kan. 594 § 1 KPK/1917: „W każdym zakonie powinno być przez wszystkich dokładnie zachowane życie wspólne, także w tym, co dotyczy pożywienia, ubrania i sprzętu domowego”.

²⁶ X. III, 35, 2, 4, 6; Kan. 2389 KPK/1917; Kan. 696 § 1 KPK/1983.

²⁷ *Normae*, n. 51; Por. Siostry stowarzyszone i zjednoczone wprowadzone przez bł. o. Honorata Koźmińskiego, kapucyna, oraz różne klasy członkiń wprowadzone przez arcybiskupa Wincentego Kluczyńskiego, założyciela Zgromadzenia Sióstr od Aniołów.

2. Stan prawny konwerek

Od początków istnienia tej instytucji aż do momentu definitywnego jej zniesienia wszystkie siostry konwerski spełniały wyłącznie zadania pomocnicze, tj. drugorzędne. Ponadto zarówno w zakonach męskich bracia konwersi, jak i żeńskich siostry konwerski nie uczestniczyli w zarządzaniu instytutem. Nie mogli też pełnić jakichkolwiek kierowniczych funkcji, nawet czysto administracyjnych.

Powyższe zasady przejęło także XX-wieczne prawodawstwo. Normy z 1901 roku tak postanawiały w tej materii: „Jeżeli (członkowie instytutu — J. K.) dzielą się na dwa chóry, do pierwszego należą przede wszystkim obowiązki rządzenia, przewodniczenia, kierowania, nauczania religii, nauk i sztuk. Drugi chór oddaje się poważnie pracom domowym i ręcznym”²⁸. W niektórych instytutach konwersi dysponowali wprawdzie prawem głosu, ale tylko w przypadku przyjmowania do instytutu nowych kandydatów²⁹.

Pomimo surowych ograniczeń dotyczących posiadania głosu czynnego i biernego Kongregacja Biskupów i Zakonników dekretami z lat 1669 i 1698 uznała ważność zwyczaju przeciwnego i pozwalała, aby konwerski uczestniczyły w kapitule konwentualnej, czyli domowej³⁰.

Różnica pomiędzy siostrami należącymi do poszczególnych chórów (klas) w niektórych instytutach zakonnych widoczna była nawet na zewnątrz, gdyż siostry chórowe nosiły czarny welon, a konwerski biały. Wprowadzano także inne elementy odróżniające jedne siostry od drugich pod względem wyglądu, jak np. materiał, z którego wykonana była obrączka nakładana z racji profesji wieczystej etc.³¹ Jeszcze Normy z 1901 roku dopuszczały możliwość nieznacznych różnic w stroju sióstr chórowych i konwerek³².

Inna różnica pomiędzy siostrami dotyczyła wysokości posagu, który musiały wnieść wszystkie niewiasty wstępujące do instytutu³³. W Normach czytamy, że „każde zgromadzenie sióstr powin-

²⁸ *Normae*, n. 48; Por. J. Dubois, jw., kol. 116; A. Gauthier, *Classi di religiose*, jw., kol. 1156; Tenże, *Classi di religiosi*, jw., kol. 1160—1161.

²⁹ J. Dubois, jw., kol. 116.

³⁰ A. Gauthier, *Classi di religiose*, jw., kol. 1156.

³¹ Tamże.

³² *Normae*, n. 68: „Ubranie członków pierwszego chóru może się nieznacznie różnić od drugiego chóru, lecz nie tak bardzo, iżby to było ubranie odmienne. Dla sióstr powinna być pewna różnica w ubiorze między profeskami a nowicjuszkami”.

³³ Tamże, n. 93: „Określony posag musi być zapewniony Zgromadzeniu przez określone zobowiązanie, zanim kandydatka zostanie dopuszczona do obłóczyn, a przedłożony ma być Zgromadzeniu przed samą profesją”; Tamże, n. 92: „Od określonego posagu przełożona nie może zwolnić ani go zmniejszyć bez pozwolenia Świętej Kongregacji”; Kan.

no wyznaczyć posag równy dla siostr chórowych, a także dla siostr konwersek, czyli pomocnic; posag wprawdzie mniejszy, ale równy dla każdej”³⁴.

Różnica pomiędzy siostrami chórowymi a konwerskami zachodziła nawet w takiej kwestii, jak na przykład precedencja, na temat której Normy postanawiały: „Jeżeli są dwa chóry, pierwszy chór ma pierwszeństwo przed drugim”³⁵.

Zgodnie z postanowieniami prawodawstwa kościelnego każda klasa siostr musiała też odbyć nowicjat tylko dla niej prawnie erygowany. Zabroniono również przechodzenia z jednej klasy do drugiej³⁶. Jeszcze Kodeks z 1917 r. stwierdzał wyraźnie, że „w zakonach, w których są dwie klasy członków, nowicjat odbyty w jednej klasie jest nieważny dla drugiej”³⁷.

Dopiero Kongregacja dla Zakonów i Instytutów Świeckich w instrukcji *Renovationis causam* o odnowie formacji zakonnej z 6 stycznia 1969 r. zniosła ograniczenia zamieszczone w kan. 558 Kodeksu z 1917 r., postanawiając w numerze 27: „W instytutach, które mają różne nowicjaty dla różnych kategorii zakonników, nowicjat odbyty w jednej kategorii jest ważny i w drugiej, o ile inaczej nie postanawiają Konstytucje. Konstytucje powinny określić, na jakich warunkach może się dokonać ewentualne przejście z jednej kategorii do drugiej”.

547 § 1—4: „W klasztorach mniszek postulantka powinna złożyć posag, określony w konstytucjach albo przewidziany przez prawny zwyczaj. Posag ten powinien być przekazany przed przyjęciem habitu albo przynajmniej jego przekazanie zabezpieczone w formie ważnej wobec prawa cywilnego. W zakonach na prawie papieskim nie można zwalniać od przepisanego posagu w całości lub części bez indultu Stolicy Apostolskiej; w zakonach na prawie diecezjalnym — bez pozwolenia miejscowego ordynariusza”.

³⁴ *Normae*, n. 91.

³⁵ Tamże, n. 54.

³⁶ Clemens VIII, const. *Cum ad regularem*, 19 mart. 1603, § 16, *Fontes I*, n. 189: „...Sed qui ad Conversorum habitum recepti fuerint, ad Clericorum statum transire, etiam durante tempore probationis, non possint”: S. C. Ep. et Reg., Imolen, 18 iun. 1613, *Fontes*, IV, n. 1657: „Essendosi visto quello, che V. S. nella sua del primo del presente mese di giugno avvisa nel particolare di suor Giacinta Gabrieri, quale fù già vestita in cotesto monasterio di S. Stefano per conversa con dote di lire cinquecento, et hora fa istanza di far la professione per velata con l'istessa dote. La Sacra Congregatione ha giudicato ch'ella habbia fatto bene a non permetterglielo, poichè questo radunarebbe in troppo danno del monasterio, massime venendo ad esser sopra il numero, si come si presuppone, oltra che non si deve concedere che quelle che sono vestite per converse passino fra le velate. Doverà dunque ella persistere nella resolutione”; S. C. Ep. et Reg., *Minorum Provinciae Beatificae*, 14 febr. 1620, *Fontes IV*, n. 1708; S. C. C., decr. 21 sept. 1624, § 1, *Fontes V*, n. 2454; *Normae*, n. 50: „Post professionem, non datur transitus a prima ad alteram classem, nec viceversa”.

³⁷ Kan. 558 KPK/1917.

Przyczyn, dla których Kodeks z roku 1917 zdecydował, iż nowicjat odbyty w jednej kategorii był nieważny w drugiej, jest kilka. Przede wszystkim konwersami byli ludzie bez wykształcenia, w tym nawet analfabeci, a ani praktyka, ani zwyczaj nie nakazywały im uzupełniania wiedzy teoretycznej. Można ich było jedynie przyuczać do zawodu lub obowiązków, których wymagało funkcjonowanie klasztoru. Poza tym wszelkie próby zmian pierwotnej decyzji, w tym także wolę przejścia z jednej klasy do drugiej, uważano za przejaw niestałości mogącej świadczyć o braku powołania.

Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że chociaż wytyczne kan. 558 Kodeksu z 1917 roku są jednoznaczne, to jednak nie zawsze były one zachowywane. Świadczy o tym chociażby mająca miejsce w licznych instytutach zakonnych praktyka odbywania przez wszystkich członków — i to bez względu na przynależność do klasy (chóru) — jednego nowicjatu³⁸. Wspomnianą praktykę tłumaczono tym, że kan. 558 Kodeksu z 1917 roku miał zastosowanie jedynie do zakonników, którzy wyrażali zamiar przejścia z jednej klasy do innej już po odbyciu nowicjatu, nie odnosił się natomiast do osób, które już przy wstąpieniu do instytutu wyraziły zamiar przynależności do określonej klasy członków³⁹.

Pomimo wymienionych tu przykładowo różnic zachodzących mię-

³⁸ *Konstytucje i Reguła Zgromadzenia Zakonnego Sióstr Córek Najczystszej Serca Najświętszej Maryi Panny Trzeciego Zakonu św. Franciszka z Asyżu*, Warszawa 1931; *Constitutiones Congregationis Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatisimae Mariae*, Roma 1930.

³⁹ T. Schaefer, *De religiosis ad normam Codicis Iuris Canonici*, Roma 1947⁴, s. 503—504: „Si secundum Constitutiones domum ad finem novitiatus canonici pressius designatur, ad qualem classem, singuli, pertineant (indifferentes) can. 558 non videtur applicari et novitiatus pro utraque classe valebit. Si a Sede Apostolica plures Domus novitiatus erectae sint, annus novitiatus partim in hac vel illa peragi potest, nisi aliud caveatur.

Per se non est licitum, ut novitii indifferentes habeantur. Quod consequitur ex institutione, educatione, formatione Clericorum vel Laicorum in illis Religionibus, ubi adsint Clerici et Laici. Si autem duo anni novitiatus adsint, facilius hic modus permitti potest. Si religiosus iam in una classe professionem emiseric, et nunc ad aliam classem transire velit, post novum novitiatum, professionem emittere debet, ut omnia iura et obligationes illius classis accipiet. Ceterum novitiatus natura sua ad professionem ordinatur”; F. X. Wernz, P. Vidal, *Ius canonicum ad Codicis normam exactum*, t. III, *De religiosis*, Romae 1933, s. 234—235; R. Bakalarczyk, *De novitiatu*, Washington 1927, s. 133—134: „Adspirans debet novitiatum peragere in sua classe; si tamen post inceptum vel etiam post peractum novitiatum velit transire ad alteram classem opus est novitiatum in altera classe iterare; anteactus enim novitiatus non valet”; L. R. Fanfani, *De iure religiosorum*, Rovigo 1949, s. 646—649; D. H. Schuyler, *De sodalibus laicis in congregationibus clericalibus*, Roma 1969, s. 39—43.

dzy poszczególnymi chórami wszystkie siostry składały jednak takie same śluby zakonne, a także zobowiązane były do zachowywania wspólnych konstytucji i innych zbiorów prawnych⁴⁰.

Konkludując trzeba stwierdzić, że konwersi byli prawdziwymi zakonnikami, a od członków chórowych różnili się jedynie rodzajem wykonywanych zajęć oraz sprawowanymi urzędami⁴¹.

3. Zniesienie podziału na chóry

Praktyka Stolicy Apostolskiej, chociaż w różny sposób i powoli, to jednak stale zmierzała do zniesienia podziału na chóry, czyli klasy. Począwszy od lat trzydziestych obecnego stulecia Kongregacja Zakonów czyniła wysiłki, aby siostry konwerski w klasztorach klauzurowych i zgromadzeniach zakonnych o ślubach prostych stopniowo zrównywać w prawach i obowiązkach z siostrami chórowymi, np. poprzez wspólne odmawianie brewiarza etc.⁴². W tym celu 13 września 1952 roku, a więc w dwa lata po Międzynarodowym Kongresie Stanów Doskonałości (kongres ten wytyczył drogę przyszłej odnowie soborowej instytutów zakonnych)⁴³. Kongregacja Zakonów wydała tzw. *Kryteria*, którymi należało się posługiwać przy wprowadzaniu przystosowanej odnowy życia i dyscypliny instytutów zakonnych, zwanych wówczas stanami doskonałości nabywanej⁴⁴.

W dokumencie oprócz wielu wytycznych, odnoszących się np. do rewizji konstytucji, zastępowania brewiarza *Matym Oficjum*, do formacji oraz zarządu, postanowiono, że Stolica Apostolska zatwierdzi decyzję znoszącą podział na chóry, uczyni to jednak pod trzema warunkami⁴⁵:

1) Wszystkie członkinie instytutów będą miały równe obowiązki i prawa⁴⁶;

⁴⁰ *Normae*, n. 49: „Członkowie obydwóch klas powinni zachowywać tę samą karność zakonną”.

⁴¹ *Normae*, n. 49; A. Battandier, *Guide canonique pour les constitutions des soeurs a vœux simples*, Paris 1900, s. 132; A. Gauthier, *Classi di religiose*, kol. 1157.

⁴² A. Gambari, *Iurisprudencia S. C. de Religiosis in applicanda constitutione apostolica „Sponsa Christi”*, *Commentarium pro religiosis et missionariis*, 40 (1961) 70—72; A. Gauthier, *Classi di religiose*, kol. 1154.

⁴³ Por. *Acta et documenta Congressus Generalis de Statibus Perfectionis*, vol. I—IV, Romae 1952.

⁴⁴ S. C. Religiosorum, *Criteria Sequenda in accomodate renovanda vita et disciplina institutorum perfectionis*, 13 sept. 1952, *Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae*, coll. X. Ochoa, vol. II, Roma 1969, n. 2306, kol. 3087—3091.

⁴⁵ Tamże, kol. 3088: „La Santa Sede approverà la abolizione della distinzione delle classi, ma a tre condizioni”.

⁴⁶ Tamże: „Che il cambiamento assicuri una perfetta ugualianza di doveri e di diritti”.

2) przełożone powinny mieć całkowitą swobodę mianowania zakonnic na każdy urząd, z uwzględnieniem jednak kwalifikacji wymaganych do pełnienia danej funkcji⁴⁷;

3) wszystkie zakonnice — bez względu na to, do jakiej kategorii przedtem należały — będą przyczyniały się do zaspokajania potrzeb instytutu⁴⁸.

Dopiero po spełnieniu wyżej wymienionych warunków Stolica Apostolska miała zatwierdzić zniesienie podziału na klasy, nigdy jednak do osiągnięcia tego celu — jak zaznaczono w dokumencie — nie będzie stosowana jakakolwiek presja⁴⁹.

Ostatecznie dopiero w dokumencie Soboru Watykańskiego II o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis* zalecono w sposób wyraźny zrównać wszystkich członków instytutów w prawach i obowiązkach oraz — jeśli okoliczności nie wymagają innego rozwiązania — w zgromadzeniach żeńskich doprowadzić do jednej kategorii sióstr: „Żeby zaś między członkami był ściślejszy węzeł braterstwa, należy tych, których nazywa się konwersami, pomocnikami czy jeszcze inaczej, związać mocno z życiem i dziełami wspólnoty. Jeżeli okoliczności naprawdę nie wymagają innego rozwiązania, trzeba dołożyć starań, żeby w instytutach żeńskich doprowadzić do jednej tylko kategorii sióstr. A wówczas należy zachować tylko taką różnicę wśród osób, jakiej wymaga rozmaitość dzieł, do których siostry są przeznaczone z tytułu czy to specjalnego powołania Bożego, czy też szczególnych zdolności”⁵⁰.

Przepisy wykonawcze do dekretu *Perfectae caritatis*, zamieszczone w Motu proprio Pawła VI *Ecclesiae Sanctae* z dnia 6 sierpnia 1966 roku⁵¹, poleciły kapitułom generalnym ustalić sposób zniesienia kategorii członków instytutów zakonnych. W dokumencie tym czytamy: „Kapituły generalne i Synaksy niech obmyślą sposób, w jaki by zakonnicy zwani konwersami, współpracownikami lub innym mianem otrzymywali stopniowo w określonych czynnościach wspólnoty i w wyborach głosu czynny, a co do niektórych urzędów także bierny; w ten sposób rzeczywiście złączą się oni

⁴⁷ Tamże: „Che le superiore siano pienamente libere di nominare tutte le religiose a qualsiasi carica, con ogni dovuto riguardo alle capacità e talenti di ciascuna”.

⁴⁸ Tamże: „Che tutte le religiose, senza tener conto della classe alla quale prima appartenevano, contribuiscono a provvedere ai bisogni della congregazione.”

⁴⁹ Tamże: „Verificate queste condizioni, Roma approverà l'abolizione in questione, ma non ricorrerà mai ad una pressione qualsiasi per ottenere questo scopo”.

⁵⁰ Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, n. 15, Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst łacińsko-polski, Poznań 1968, s. 427.

⁵¹ Paweł VI, *Charyzmat życia zakonnego*, Poznań-Warszawa 1974, s. 216—225.

ściśle z życiem i działalnością wspólnoty, a kapłani będą mogli z większą swobodą poświęcić się właściwym sobie zajęciom.

W klasztorach, gdzie doszło do wprowadzenia jednego rodzaju mniszek, mają być określone w konstytucjach obowiązki chórowe z uwzględnieniem różnicy osób, której wymaga zróżnicowanie prac i specjalnych zawodów.

Siostry zajmujące się zewnętrznym posługiwaniem klasztorom, zwane oblatkami lub innym mianem, mają się kierować specjalnymi ustawami, w których należy uwzględnić zarówno ich powołanie nie wyłącznie kontemplacyjne, jak i wymogi powołania mniszek, z którymi żyją w łączności, jakkolwiek nie są mniszkami. Przełożone klasztoru mają odpowiedzialne zadanie otaczać je troskliwą opieką, zadbać o odpowiednie dla nich wychowanie zakonne, odnosić się do nich z prawdziwym uczuciem miłości i popierać więź braterstwa ze wspólnotą mniszek”⁵².

Trzeba podkreślić, że wielu zakonodawców, korzystając z wytycznych prawa Dekretalów, nie nakładającego obowiązku podziału członków instytutów zakonnych na kategorie, wprowadziło tylko jeden chór.

4. Wykaz niektórych polskich żeńskich instytutów zakonnych o jednym chórze

1) Zgromadzenie Sióstr Życia Maryi (*Mariae Vitae*), założone w XVIII wieku przez ks. Józefa Turczynowicza.

2) Zgromadzenie Sióstr Antonianek od Chrystusa Króla (Siostry Antonianki), założone w 1933 r. przez o. Anastazego Pankiewicza z Zakonu Braci Mniejszych.

3) Zgromadzenie Sióstr Opieki Społecznej pod wezwaniem św. Antoniego (Siostry Antoninki), założone w 1933 r. przez Innocentę Rządka.

4) Zgromadzenie Sióstr Matki Boskiej Loretańskiej (Siostry Loretanki), założone w 1920 r. przez ks. Ignacego Kłopotowskiego.

5) Zgromadzenie Sióstr Benedyktynek Samarytanek Krzyża Chrystusowego (Siostry Benedyktynki Samarytanki), założone w 1926 r. przez Wincentę Jadwigę Jaroszyńską.

6) Zgromadzenie Sióstr Rodziny Betańskiej (Siostry Betanki), założone w 1930 r. przez ks. Józefa Chryzostoma Małysiaka, Salwatorianina.

7) Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana (Siostry Duszy Chrystusowej), założone w 1923 r. przez Zofię Tajber.

8) Zgromadzenie Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii (Siostry Eucharystki), założone w 1923 r. przez błogosławionego arcybiskupa Jerzego Matulewicza.

⁵² Tamże, n. 27—29.

9) Zgromadzenie Córek św. Franciszka Serafickiego (Siostry Franciszkanek), założone w 1928 r. przez ks. Antoniego Rewerę.

10) Zgromadzenie Sióstr Rodziny Maryi Trzeciego Zakonu św. Franciszka (Siostry Rodziny Maryi), założone w 1857 r. przez ks. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, arcybiskupa warszawskiego.

11) Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża (Siostry Franciszkanek Służebnic Krzyża), założone w 1918 r. przez Różę Elżbietę Czacką.

12) Zgromadzenie Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus (Siostry Karmelitanki Dzieciątka Jezus), założone w 1921 r. przez o. Anzelma od św. Andrzeja Corsini (Macieja Gądek) i Teresę od św. Józefa (Janinę Kieracińską).

13) Zgromadzenie Sióstr św. Michała Archanioła (Siostry Michałki), powstałe w 1897 r., założone przez ks. Bronisława Markiewicza.

14) Zgromadzenie Sióstr Jezusa Miłosiernego (Siostry Miłosierdzia Bożego), założone w 1947 r. przez ks. Michała Sopoćko.

15) Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Chrystusa Króla dla Polonii Zagranicznej (Siostry Misjonarki dla Polonii Zagranicznej), założone w 1939 r. przez ks. Ignacego Posadzego.

16) Zgromadzenie Sióstr Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (Siostry Natywitanki), założone w 1926 r. przez Helenę Zbraniecką.

17) Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej (Siostry Opatrzności Bożej), założone w 1856 r. przez Antoninę Mirską.

18) Zgromadzenie Sióstr Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa (Siostry Pasjonistki), założone w 1918 r. przez Józefę Joannę Hłacińską.

19) Zgromadzenie Sióstr Służebnic Matki Dobrego Pasterza (Siostry Pasterzanki), założone w 1895 r. przez błogosławionego o. Honorata Koźmińskiego.

20) Zgromadzenie Sióstr Pocieszycielek Najświętszego Serca Jezusa (Siostry Pocieszycielki), założone w 1894 r. przez błogosławionego o. Honorata Koźmińskiego.

21) Zgromadzenie Sióstr Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego Trzeciego zakonu św. Franciszka (Siostry Sercanki Służebnic Serca Jezusa), założone w 1894 r. przez ks. bpa Józefa Sebastiana Pelczara; z dwoma chórami, ale już w roku 1896 zniesiono podział na chóry, można więc przyjąć, że od początku istniała tylko jedna klasa członkiń.

22) Zgromadzenie Sióstr Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny (Siostry Serca Maryi) kształtowało się powoli, założył je na początku XX wieku ks. Konstanty Marszałowicz, jezuita. Zgromadzenie zostało kanonicznie erygowane przez bpa Franciszka Jopa w 1959 r.

23) Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanej Poczętej (Siostry Służebniczeki Dębickie), założone w 1850 r. przez Edmunda Bojanowskiego.

24) Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej Poczętej (Siostry Służebniczeki Śląskie), założone w 1850 r. przez Edmunda Bojanowskiego.

25) Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (Siostry Służebniczeki Maryi Pleszewskie), założone w 1850 r. przez Edmunda Bojanowskiego.

26) Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej Poczętej (Siostry Służebniczeki Starowiejskie), założone w 1850 r. przez Edmunda Bojanowskiego.

27) Zgromadzenie Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej — z Mariówki (Siostry Służki Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej), założone w 1878 r. przez bł. o. Honorata Koźmińskiego.

28) Zgromadzenie „Jedność” pod wezwaniem św. Teresy od Dzieciątka Jezus (Siostry Tereski), założone w 1925 r. przez ks. Andrzeja Mazurkiewicza.

29) Zgromadzenie Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus (Siostry Terezianki), założone w 1936 r. przez bpa Adolfa Szelażka.

30) Zgromadzenie Sióstr „Wspólnej Pracy” od Niepokalanej Maryi (Siostry Wspólnej Pracy), założone w 1922 r. przez bpa Wojciecha Owczarka.

Zakończenie

Istnienie w żeńskich instytutach zakonnych podziału członkiń na chóry, czyli klasy, jest faktem historycznym, który może wydawać się obecnie mało zrozumiały. Aby jednak w ocenie tego zjawiska zachować obiektywizm, trzeba wziąć pod uwagę dawne warunki społeczne i ekonomiczne oraz kontekst historyczny, w którym omawiana instytucja kościelna powstawała i rozwijała się.

W artykule ukazano ewolucję, jakiej instytucja ta podlegała na przestrzeni wieków. W końcowej części artykułu zamieszczono wykaz jednochórowych żeńskich instytutów zakonnych powstałych na terenie Polski. Zestawienie to prowadzi do wniosku, że właśnie w Polsce istniała stosunkowo duża liczba instytutów zakonnych założonych przez Polaków, które nie miały podziału na chóry. A zatem, jak się wydaje, niesłuszne jest obwinianie władzy kościelnej o to, że narzucała założycielom lub najwyższym władzom instytutów wprowadzanie podziału członkiń na klasy (chóry).

**La division en choeurs des instituts religieux
féminins polonais**

Dans l'article l'Auteur expose une des nombreuses institutions, qui actuellement appartient à un passé révolu, c.à.d. la division en choeurs ou en classes des instituts religieux féminins polonais.

On démontre que dès les débuts de son existence, l'institution analysée était soumise à des transformations de tout genre.

En se basant sur les directives de l'ancien Droit canon en ce qui concerne les instituts religieux, on expose les différences qu'il y avait entre les diverses classes de soeurs; elles con — cernaient principalement le domaine des devoirs à remplir et des droits qui leur revenaient.

L'Auteur attirant l'attention sur la pratique du Saint-Siège et sur divers actes juridiques démontre avec preuves à l'appui que la plus haute autorité de l'Église, surtout à partir des années trente de notre siècle, a toujours charché à supprimer la division en classes qui existait dans les instituts religieux féminins; ce qui fut fait après le concile de Vatican II.

L'article souligne un fait très important, à savoir que la division en choeurs n'était imposée par aucune autorité ecclésiastique, mais cette institution pouvait être introduite soit par les fondateurs (fondatrices), soit par d'autres organismes législatifs des différents instituts religieux.

La dernière partie de l'article contient la liste des instituts religieux féminins érigés en Pologne, dont les membres n'étaient pas divisés en classes ou en choeurs.